

Visoka Tehnička škola strukovnih studija – Niš

Profesor: dr Mirko R. Kosanović

mirko.kosanovic@mts.rs

Asistent: Miloš Stošić

milos.stosic@vtsnis.edu.rs

ESPB bodovi: 7

Semestar: III

Fond časova: 2+2+2

Literatura:

- B.Đorđević, D.Pleskonjić, N.Maček, *Operativni sistemi - Teorija, praksa i rešeni zadaci*, Mikro knjiga, 2005
- W.Stallings, *Operativni sistemi*, prevod petog izdanja, CET, 2007
- Andrew S. Tanenbaum, *Modern Operating Systems, 3rd Ed.*, Prentice Hall, 2008
- Mirko Kosanović, *Interna skripta sa predavanja*

Polaganje ispita:

➤ Predispitne obaveze:

✓ Laboratorijske vežbe- <u>obavezne</u>	1 - 10
✓ Predavanja i računske vežbe	0 - 10
✓ Seminarski radovi	0 - 10
✓ I kolokvijum	(-5) - 20
✓ II kolokvijum	(-5) - 20

Ukupno 0-70 poena, **minimum 30** za izlazak na ispit

➤ Ispit	0 - 30

Sadržaj predmeta

1. Osnovni pojam operativnih sistema i njihov razvoj
2. Jezgro operativnog sistema i upravljanje procesima
3. Raspoređivanje procesa i dodeljivanje procesorskog vremena
4. Sinhronizacija procesa (pojam semafora, monitora), pojam zastoja, njegova detekcija i oporavak
5. Funkcije sloja za upravljanje memorijom
6. Viruelna memorija i njeno dodeljivanje, sekundarne i tercijalne memorije

7. Prvi kolokvijum

Sadržaj predmeta

8. Sloj za upravljanje ulazno/izlaznim operacijama
9. Sloj za upravljanje datotekama
10. Sistemske operacije sloja za upravljanje datotekama
11. Zaštita i sigurnost operativnih sistema
12. Mrežni i distribuirani operativni sistemi
13. Ugrađeni (*Embedded*) operativni sistemi

14. Drugi kolokvijum

SADRŽAJ

- 1.1 Istorijat razvoja računara
- 1.2 Istorijat razvoja operativnih sistema
- 1.3 Definicija i funkcija OS
- 1.4 Karakteristike OS
- 1.5 Opšti pregled strukture operativnih sistema

Računari prve generacije: 1945-1955

- osnovni elementi su vakumske cevi pa su računari ogromnih dimenzija (20.000 cevi),
- skupi sistemi koje koristi uglavnom vojska,
- bili su jako spori, programiralo se mašinskim jezikom,
- simbolički jezici i operativni sistem u to vreme bili su nepoznati.

Druga generacija: 1956-1963

- pojava tranzistora pa su računari manji, pouzdaniji i jeftiniji,
- pored vojske, koriste ih velike kompanije i univerziteti,
- podaci se pamte na magnetnim trakama ,
- programiralo se u Fortranu, na bušenim karticama,
- Batch sistemi – računaru se predaje nekoliko programa koji se kasnije izvršavaju jedan za drugim
- OS nije postojao

Treća generacija: 1964-1972

- prave se od intergrisanih kola,
- podela računara, brža verzija IBM 7094 i slabija IBM 1401,
- multiprogramiranje: izvršavanje više programa istovremeno
- *Timesharing*: više korisnika/terminala radi sa istim računarom
- funkcionalni paralelizam,
- 10 miliona instrukcija u sekundi (10 Mips)
- prva pojava **OS MULTICS, VMS, UNIX**

Četvrta generacija: 1972-1984

- pojava LSI i VLSI čipova koji su izazvali radikalnu promenu u izgledu, kapacitetu i dostupnosti računara
- pojava personalnih računara koji su jeftini, pa su ih mogli priuštiti i obični korisnici,
- Operativni sistemi **UNIX, MS DOS, LINUX, WINDOWS**

Peta generacija: 1984 -1995

- široka primena računarskih mreža LAN i WAN tipa
- razvoj distribuiranog računarskog okruženja.
- razvija se RISC (*Reduced Instruction Set Computer*)
- tehnologija interne organizacije CPU, sa manje instrukcija,
- Pojava mrežnih, distribuiranih i *embedded* OS.

Šesta generacija: 1995 -

- RISC arhitekture, pipelinig i paralelno procesiranje
- paralelni sistemi sa vektorskim procesorima
- brzina reda Teraflopsa što je 10^{12} aritmetičkih operacija/sek.
- pojava multy core procesora
- veliki razvoj OS za mobilne uređaje: Windows CE, i OS za Iphone, Bada, Windows Phone, Symbian, BlackBerry, Android, ...

- Računari prve i druge generacije nisu imali operativne sisteme.
- Računari treće generacije koriste **VMS, UNIX i MULTICS**, od kojih su danas u opticaju samo UNIX, dok je MULTICS za to vreme bio isuviše napredan i računarske konfiguracije nisu mogle da ga isprate.
- Sa pojavom personalnih računara, razvija se i operativni sistem **MS DOS** (Microsoft *Disk Operating System*), koji se ujedno smatra kao **prvi operativni** sistem za personalne računare.
- Potom slede operativni sistemi razvijeni od strane Microsofta:
  - MS-DOS, Xenix,
  - Windows 1.0, 2.0, 3.0 i 3.1,
  - Windows for Workgroups 3.11,
  - Windows NT, Windows 95, 98,
  - Windows Millennium Edition (ME), Windows 2000,
  - Windows XP, Windows Server 2003,
  - Windows CE, Windows PPC, Windows Vista,
  - Windows 7, Windows 8, Windows 9, Windows 10, Windows 2012

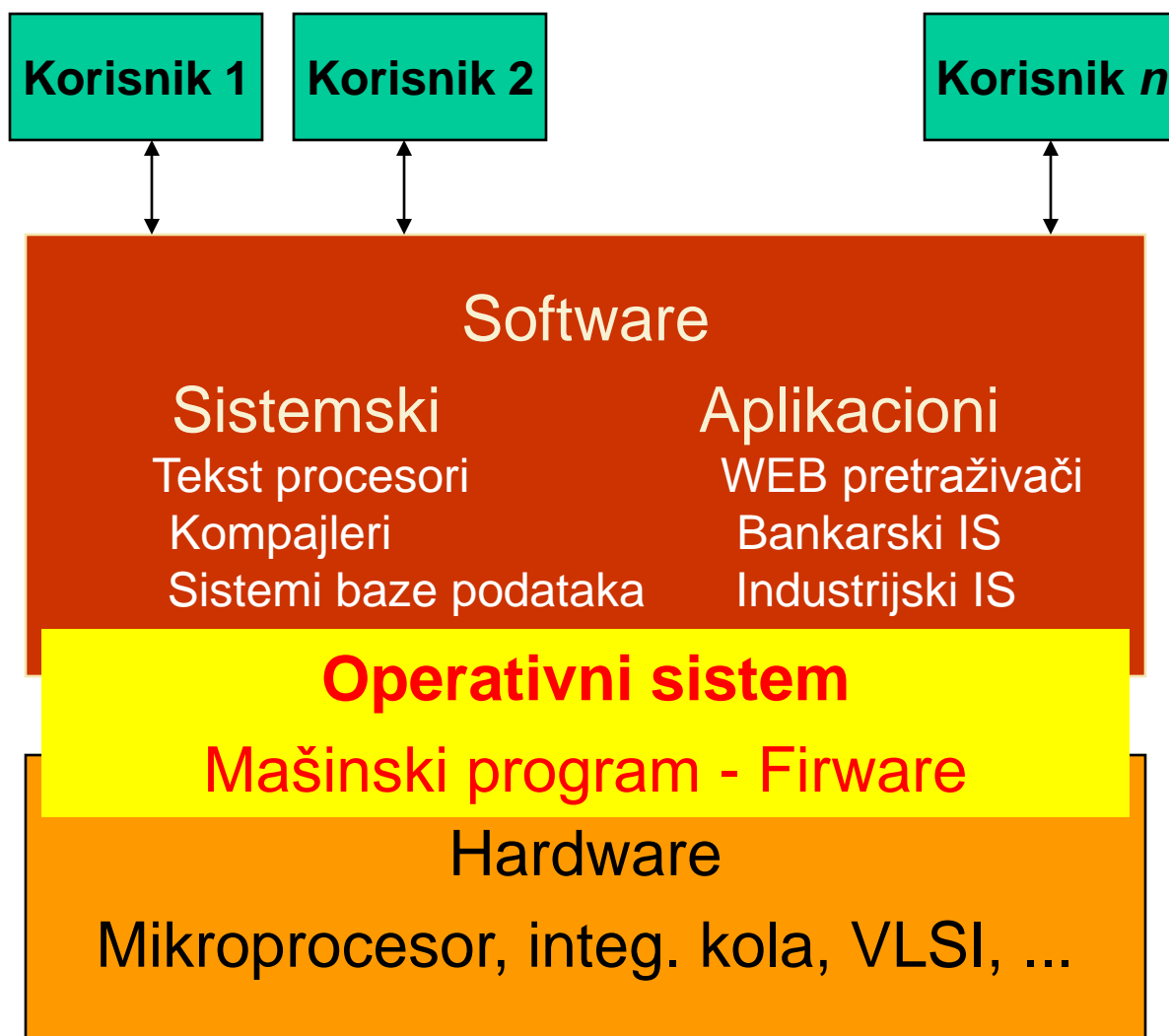
Operativni sistem objedinjuje razne resurse računara u jedinstvenu celinu i sakriva od korisnika detalje funkcionisa računara.

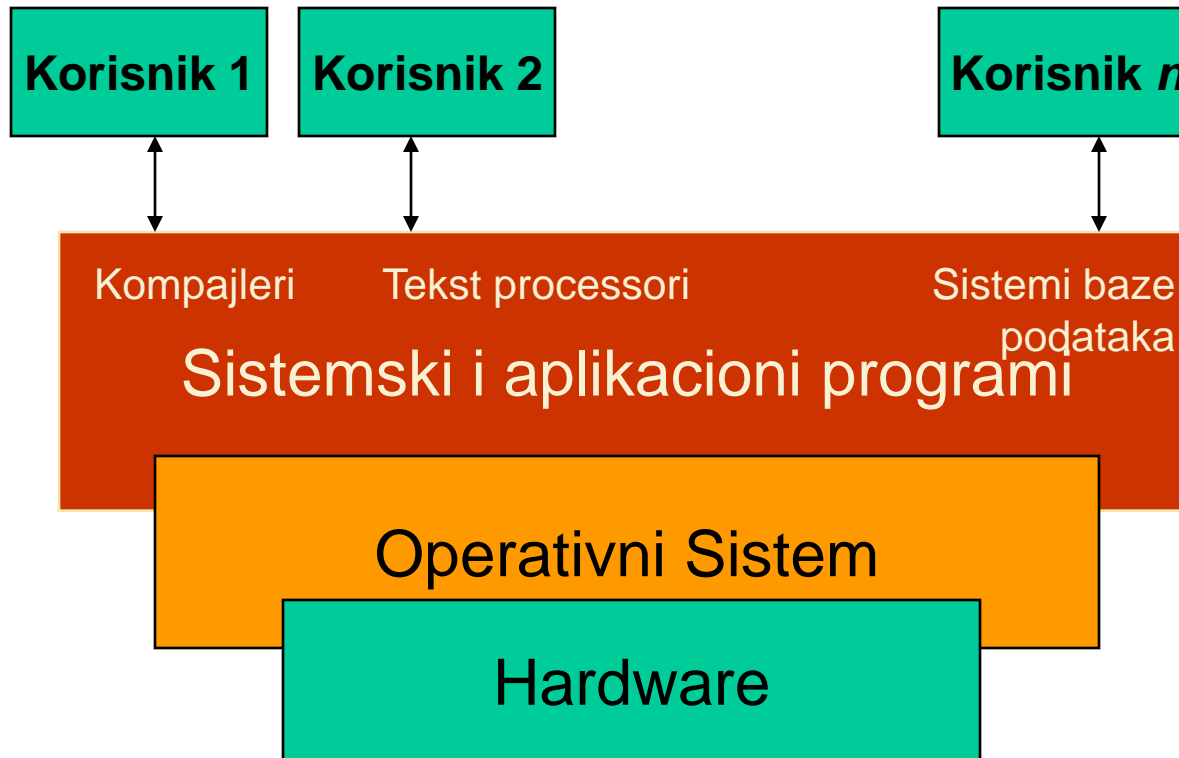
- ✓ **upravlja programima, podacima i delovima** od kojih se računar sastoji (procesor, kontroleri, radna memorija), sa ciljem da oni budu što celishodnije upotrebljeni,
- ✓ **obezbeđuje pristupačno radno okruženje** za krajnjeg korisnika računara, tako što računar kao mašinu koja rukuje bitovima, bajtovima i blokovima pretvara u mašinu koja rukuje datotekama i procesima.

Operativni sistem je skup sistemskih programa koji posreduje između korisnika računara i računarskog hardvera

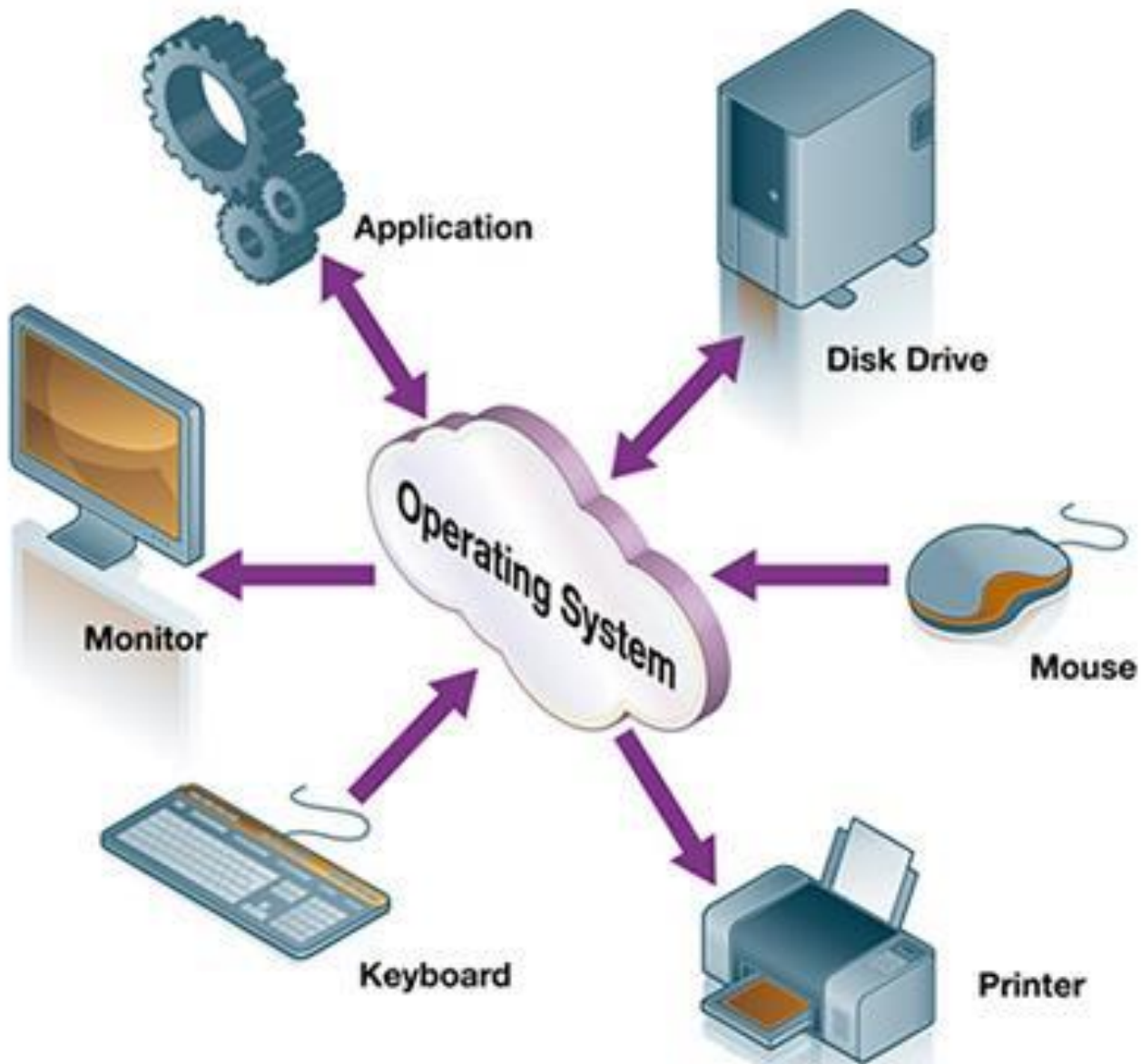
Osnovni cilj mu je da:

1. izvršava korisničke programe i olakša rešavanje korisničkih problema
2. korišćenje računarskog sistema učini podesnijim za korisnika;
3. omogući što efikasnije korišćenje računarskog hardvera.

OS je program koji služi kao posrednik između korisnika, odnosno njegovih programa, i računarskog hardvera

Osnovne funkcije OS:

1. **Automatsko funkcionisanje** računarskog sistema
2. **Upravljanje resursima** (CPU, OM, I/O) i planiranje i raspoređivanje poslova – postojanje jezika za upravljanje poslovima
3. **Multiprogramiranje**
4. **Eliminisanje zavisnosti U/I operacija** zbog sporosti
5. **Zaštita računarskih resursa** od nepravilne upotrebe ili zloupotrebe

Različita su shvatanja šta obuhvata operativni sistem:

Tradicionalno shvatanje:

- *kernel* (jezgro) – program koji obavlja osnovne funkcije OS i uvek se nalazi u memoriji
- skup uslužnih sistemskih programa
- *shell* (školjka) – komandni ili grafički korisnički interfejs (GUI) prema funkcijama OS

Moderno shvatanje:

- luksuzan GUI
- skup uslužnih aplikativnih programa
- programi za Internet usluge

Primer: Microsoft Windows

“Sve što proizvođač isporuči pod tim nazivom”.

- **Konkurentnost**
postojanje više simultanih, paralelnih aktivnosti
- **Deoba resursa**
obezbeđivanje dovoljnih resursa za svakog korisnika
- **Postojanje dugotrajne memorije**
implicira potrebu za trajnim skladištenjem podataka s mogućnošću brzog pristupa
- **Nedeterminizam**
mora biti deterministički orijentisan – kad izvršava isti program sa istim podacima, mora da daje isti rezultat, bez obzira da li će se to raditi danas, sutra ili za mesec dana

Poželjne osobine operativnog sistema

1. **Visok nivo efikasnosti** (može se predstaviti pomoću više kriterijuma, pri čemu značaj svakog kriterijuma zavisi od vrste i namene operativnog sistema)
2. **Visok nivo pouzdanosti** (merilo pouzdanosti je broj grešaka, tj. srednje vreme između dve greške ili dva otkaza)
3. **Jednostavnost održavanja** (treba omogućiti da sistem održava što manje ljudi)
4. **Prihvatljiva veličina** (operativni sistem treba da zauzme što manje prostora u memoriji, mada sa povećanjem kapaciteta savremenih memorijskih sistema, to gubi važnost)

Prema broju korisnika:

- **jednokorisnički-jednoprocesni** (*single-user-singletasking*), MS-DOS;
- **jednokorisnički-višeproceni** (*single-user-multitasking*), OS/2 i MS Windows 3.1/ 9x/ME;
- **višekorisnički-višeproceni** (*multiuser-multitasking*), UNIX, ali uslovno se mogu prihvatiti i MS Windows

Prema broju procesa koji se mogu izvoditi paralelno ili kvaziparalelno:

- **jednoprocesni** (*singletasking, singleprocess*)
- **višeproceni** (*multitasking, multiprocess*)

Kombinujući kriterijume, mogu se izdvojiti sledeće vrste OS:

- **jednokorisnički jednoprocesni** (*single-user, singletasking*) MS-DOS
- **jednokorisnički višeproceni** (*single-user, multitasking*) – OS/2, MS Windows 3,1
- **višekorisnički višeproceni** (*multi-user, multitasking*) – UNIX, MS Windows 2000/XP/2003 (uslovno-ako obezbeđuje terminalne usluge)
Novell Net Ware, Windows NT, Linux, Windows 2000/XP/2003

Prema nameni i načinu obrade poslova:

- **Paketni sistemi** (*batch system*): (II generacija rač.) omogućavaju izvođenje programa u unapred definisanom redosledu;
  - svi resursi se dodeljuju izvođenju jednog programa dok se ne završi, pa sledećem i tako redom;
  - ulazni uređaji: čitač kartica i magnetne trake
  - izlazni uređaj: linijski štampač, bušać kartica i magnetne trake
  - nema interakcije sa korisnikom - on pripremi posao (*job*) za obradu (program+podaci), operater to postavi na sistem, pokrene izvršavanje i vrati korisniku rezultat (izlazni podaci ili izveštaj o grešci)
  - operater pravi *paket* (*batch*) srodnih poslova i pokreće ih zajedno
- **OS za multiprogramski rad**: računar izvršava više korisničkih programa istovremeno, deleći hardv.resurse; velika brzina CPU daje utisak da se svi procesi izvršavaju istovremeno; više programa je istovremeno u memoriji i svakom od njih je dodeljen deo memorije

- **OS za multiprocesorski rad**-mogućnost rada sa više procesora, čime se povećava snaga računara
- **OS za rad u realnom vremenu**
  - podrazumeva mogućnost multiprogramiranja i multiprocesiranja;
  - zasniva se na principu veštačkog povećanja primarne memorije (podela primarne i backup memorije);
  - privremeni smeštaj programa u backup memoriju - delimično uzimanje programa u primarnu memoriju, pa vraćanje u backup memoriju.

Prema načinu zadavanja komandi:

- **OS komandnog tipa** (Dos, Unix , MS/ DOS, Linux)
- **OS sa grafičkim okruženjem** (Windows, Apple ima svoj grafički Os, Leopard, Tiger...)

Prema prenosivosti na različite arhitekture računara:

- **prenosive OS** (portable – sa malim izmenama, mogu se koristiti na različitim arhitekturama računara, Win2000, WinXP, Win NT)
- **neprenosive OS** ili vlasničke (*proprietary* – projektovani da rade samo na određenoj arhitekturi računara)

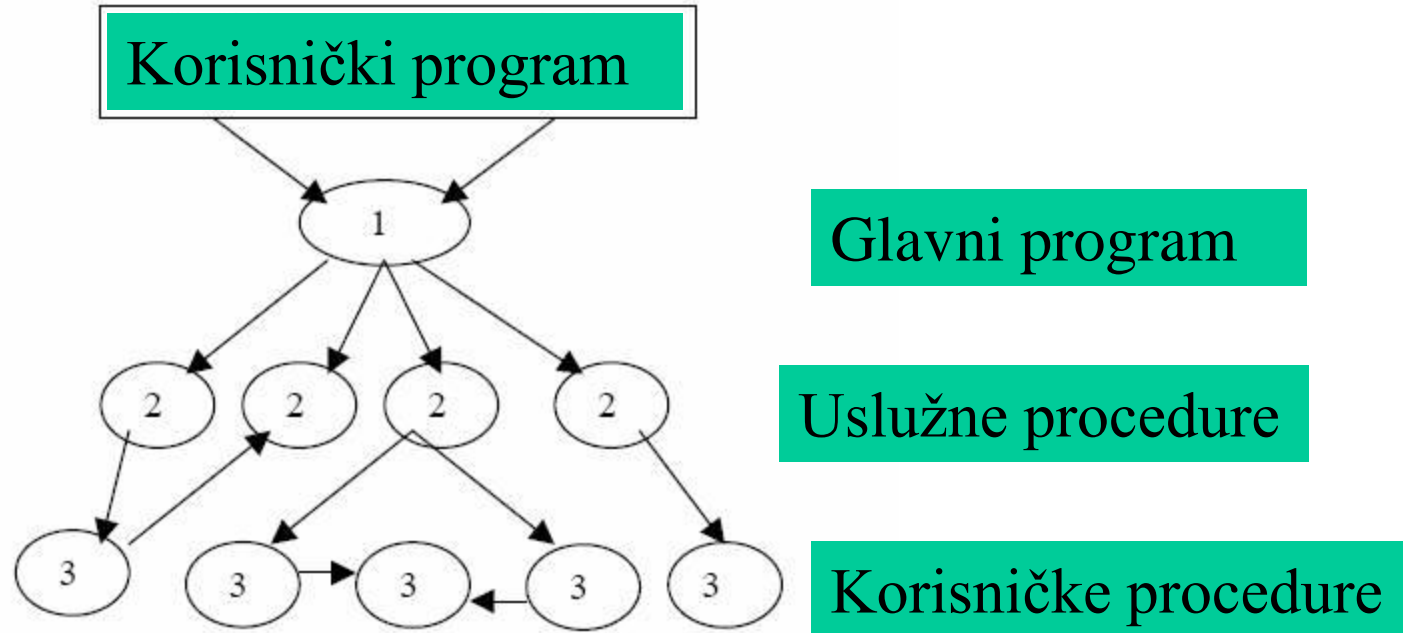
Upravljanje osnovnim resursima računarskog sistema obezbeđuje **više funkcionalnih grupa programa** namenjenih za:

- upravljanje procesorom;
- upravljanje memorijom;
- upravljanje ulazom i izlazom;
- upravljanje podacima;
- upravljanje sekundarnom memorijom;
- umrežavanje;
- zaštitu;
- korisnički interfejs.

1. Monolitna
2. Slojevita
3. Mikrokernel (klijent/server)
4. Virtuelne mašine
5. Exokernel

- Operativni sistem koji koristi ovakvu strukturu (UNIX) je realizovan kao **skup procedura** (tj. funkcija koje su organizovane po modulima),
- Svaki modul **može pozvati operacije** svih ostalih modula.
- Monolitni operativni sistemi **nemaju pravilnu strukturu** kao slojeviti operativni sistemi, jer se sastoje od modula čija saradnja nije ograničena pravilima kao kod slojevitih operativnih sistema.
- Ovo je dosad **najviše korišćena organizacija** i može se sa punim pravom nazvati “Velika zbrka”.
- Struktura je takva da uopšte **nema strukture**.
- Ali ipak u monolitskim sistemima moguće je postići malo strukturnosti
  - **Glavni program** koji priziva zahtevanu uslužnu proceduru.
  - **Skup uslužnih procedura** koje izvršavaju pozive sistema.
  - **Skup korisničkih procedura** koje pomažu uslužnim procedurama.
- U ovom modelu, za svaki poziv sistema **postoji jedna uslužna procedura** koja odrađuje taj poziv.
- Na sledećoj slici dat je strukturni model monolitnog sistema.

Mogu se uočiti tri nivoa:

- Na najvišem nivou (1) **glavni program poziva zahtevanu uslužnu (servisnu) proceduru** (2) koja izvršava sistemski poziv.
- Za svaki sistemski poziv postoji **po jedna servisna procedura**.
- Korisničke ("utility") procedure (3) koje se nalaze na trećem nivou vrše **neku obradu podataka ili pristup hardveru**.
- Korisničke procedure se **pozivaju od strane uslužnih procedura**.

- Ovde je OS podeljen na **hijerahijski organizovane slojeve** gde svaki sloj može da poziva samo funkcije iz nižih tj podređenih slojeva.
- Svaki sloj ima **tačno određenu funkciju** i upravlja tačno određenim resursima.
- Tako na primer kod prvog slojevitog OS THE:
  - ❑ **nulti sloj upravlja procesorom,**
  - ❑ **prvi sloj upravlja memorijom,**
  - ❑ **drugi sloj** upravlja komunikacijom između različitih procesa i komandnog interpretera,
  - ❑ **treći sloj** upravlja U/I operacijama
  - ❑ **četvrti sloj** je zadužen za korisničke programe koje ne interesuju niti upravljanje procesorom niti memorijom niti pak komunikacija između procesa.

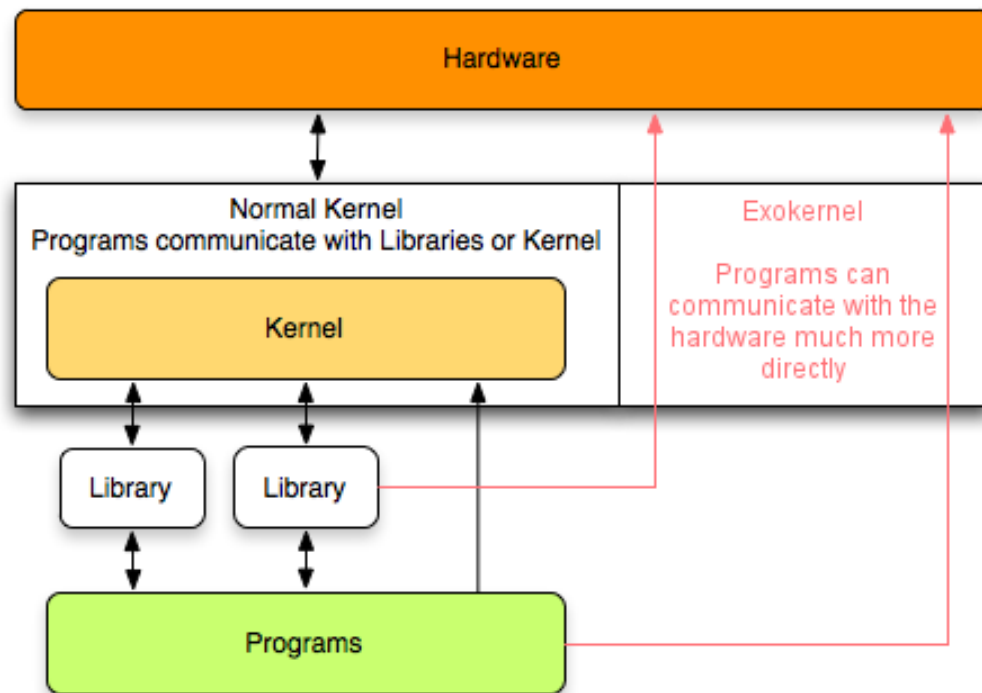
- Mikrojezgro (*microkernel*) predstavlja **veoma savremen koncept** u realizaciji savremenih OS.
- Osnovna zamisao je da se napravi **minimalno jezgro visokih performansi** koje će biti jako pouzdano i robusno tj. spremno da odgovori na sve zahteve jednog računarskog sistema.
- Sve ostale funkcije jezgra **smeštaju se u korisnički prostor**.
- Tu se nalaze **korisnički moduli koji mogu međusobno da komuniciraju** ali samo preko sistema poruka (*message passing*).
- Ovakvom strukturom omogućili smo da se takvi OS **jednostavno mogu proširiti novim modulima** jer se njihovim dodavanjem ne narušava osnovno dobro zaštićeno jezgro.
- Pored toga ovakvi OS su **lako prenosivi** na druge računarske platforme a što je najvažnije postignuta je znatno veća pouzdanost i sigurnost u odnosu na ostale OS drugačije arhitekture.

1.5 Virtuelna mašina

- Struktura virtuelne mašine: na **najnižem nivou se nalazi hardver**, a iznad hardvera **monitor virtuelnih mašina** (*virtual machine monitor*), to jest poseban sistem koji obezbeđuje niz virtuelnih mašina (tačnih kopija hardvera).
- Na te virtuelne mašine **mogu se instalirati različiti operativni sistemi**.
- Odgovarajući operativni sistemi **primaju systemske pozive korisničkih programa**, a hardverske operacije koje ti operativni sistemi šalju prema svojim virtuelnim mašinama **prihvata monitor virtuelnih mašina** i realizuje ih u skladu s hardverom ispod sebe.
- Virtuelna mašina je zasnovana **na slojevitoj organizaciji** i tretira realni hardver i realno jezgro kao da su hardver za operativni sistem koji predstavljaju.
- Virtuelna mašina **obezbeđuje identičan interfejs** kao da je realni hardver ispod virtuelne mašine, a ne čitav niz slojeva softvera.
- Na taj način **sistem se ne može oštetiti** jer je moguć samo otkaz virtuelne mašine a ne celog sistema.

1.5 Exokernel

- Svakom korisniku omogućuje **kopiju računara sa delimičnim resursima**
- Struktura exokernela korisnicima prezentira **virtuelnu sliku mašine** (računara) koja se razlikuje od hardvera računara koje korisnici koriste
- To je omogućeno **povezivanjem virtuelnih resursa** koje koriste korisnici sa raspoloživim hardverskim resursima računara.
- U najnižem sloju softvera je **program zvan exokernel**
- Njegov zadatak je **da alocira resurse za virtuelne mašine i proverava njihove pokušaje za korišćenje tih resursa**, da bi se uverio da nijedna mašina ne pokušava da koristi resurs tuđe mašine.
- Svaka virtuelna mašina **može imati svoj operativni sistem**, s tim što je ograničena na korišćenje samo onog dela resursa kojeg zahteva i koji je alociran za nju.

Hvala na pažnji !!!

Pitanja

? ? ?